

Marek Herma

Kontradmirał Aleksandr Bubnow w służbie pod dwiema banderami

Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/1 (239), 151-159

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

KONTRADMIRAŁ ALEKSANDR BUBNOW W SŁUŻBIE POD DWIEMA BANDERAMI

Igor W. Kozyr', *Ot Cusimy do Raguzy*,
Sankt Petersburg 2011.

W 2011 r. nakładem petersburskiego wydawnictwa „Gangut” ukazała się biografia adm. Aleksandra Bubnowa (1883–1963) – w latach I wojny światowej jednego z najwybitniejszych oficerów Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej, a w okresie międzywojennym współtwórcy Królewskiej Marynarki Wojennej Jugosławii.

Recenzowana praca liczy 246 stron, w tym 130 tekstu zasadniczego. Składa się z przedmowy autora, słowa wstępnego Nadii Terczon – kustosza Muzeum Marynarki Wojennej w Piranie (Słowenia), sześciu rozdziałów, z których ostatni pełni rolę posłowania, aneksów oraz wkładki z ilustracjami.

W przedmowie autor odniósł się do cezury czasowej ukrytej w tytule książki. W jego opinii, bitwa pod Cuszimą (27–28 maja 1905 r.), w której wziął udział młody miczman Bubnow służący na pancerniku „Oriol”, stanowi wyrazistą cezurę początkową w jego życiu, związaną głównie ze służbą w marynarce wojennej. Wichry historii sprawiły, iż wiek dojrzały Bubnow spędził w Ragusie, jak z uporem zwykł określać, nie zważając na poprawność polityczną, jugosłowiański, a aktualnie chorwacki port Dubrownik. Ten „jugosłowiański” etap życia Bubnowa autor książki uznaje za cezurę końcową swej pracy.

Zasługi Bubnowa w szkoleniu kadr dla jugosłowiańskiej marynarki wojennej w okresie międzywojnia sprawiły, iż autor jego biografii otrzymał wsparcie ze strony Muzeum Marynarki Wojennej w Piranie, które udostępniło mu unikatowe fotografie i materiały biograficzne zdeponowane w tamtejszych zbiorach, a kustosz muzeum, mgr Nadia Terczon napisała słowo wstępne do biografii rosyjskiego admirała.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Krieszenie ogniem* (Chrzest bojowy) autor przedstawił w zarysie dzieje rodu Bubnowów, edukację wojskową Aleksandra w renomowanym Korpusie Morskim w Sankt Petersburgu, w którym był prymusem swojego rocznika, oraz początki służby na morzu na okrętach Floty Bałtyckiej. Zdaniem biografy, najważniejszym wydarzeniem w tym okresie życia bohatera jego książki był jego udział w wojnie rosyjsko-japońskiej w latach 1904–1905. Bubnow otrzymał przydział na pancernik „Oriol” w składzie II Eskadry Floty Oceanu Spokojnego, która wyszła z Libawy 15 października 1904 r. Igor Kozyr' podkreśla, że 7-miesięczny rejs zakończony wielką bitwą morską dostarczył młodemu oficerowi cennych doświadczeń, które miały istotny wpływ na kształtowanie się jego

poglądów na temat strategii i taktyki oraz dowodzenia okrętem, co w przyszłości zaowocowało licznymi publikacjami.

W bitwie pod Cuszimą Bubnow został ciężko ranny i dostał się do niewoli japońskiej. Trzymiesięczny pobyt w japońskim szpitalu upłynął mu na rozmyślaniach, czy decyzja adm. Niebogotowa o kapitulacji ocalałych okrętów nie naraziła na szwank jego oficerskiego honoru i czy nie zakończy tym samym jego dalszej kariery w marynarce wojennej.

W rozdziale drugim – *Na mostkcie i na katedrze* (Na mostku i w katedrze) – autor omówił przebieg służby Bubnowa między zakończeniem wojny z Japonią a wybuchem I wojny światowej. W pierwszej kolejności odniósł się do kwestii, która nurtowała Bubnowa podczas pobytu w niewoli, wyjaśniając, że sąd wojenny badający sprawę poddania pancernika „Oriol” uznał, że p.o. dowódcy okrętu kpt. 2 rangi Konstantin Szwede postąpił zgodnie z art. 354 „Instrukcji morskiej” z 1899 r. Wyrokiem sądu z grudnia 1906 r. wszyscy oficerowie pancernika „Oriol” zostali uniewinnieni. Autor nadmienia, że Bubnow nie został wezwany przez sąd ani w charakterze oskarżonego, ani w charakterze świadka. Sędziowie uznali, że po odniesieniu ciężkiej rany nie miał żadnego wpływu na dowodzenie okrętem. W dalszej części rozdziału omówiono zaangażowanie Bubnowa w działalność półoficjalnego Kółka Wojennomorskiego utworzonego na początku 1906 r. w Sankt Petersburgu, za zgodą ówczesnego ministra marynarki, wiceadm. Aleksieja Birilewa. Zrzeszało ono najzdolniejszych oficerów rosyjskiej marynarki wojennej młodego pokolenia. W latach I wojny światowej wielu jego członków pełniło ważne funkcje dowódczo-sztabowe, m.in. Aleksandr Kołczak (w latach 1916–1917 dowódca Floty Czarnomorskiej), Jewgienij Behrens (w 1917 r. – szef Wydziału Statystycznego Sztabu Generalnego Marynarki Wojennej) i Aleksandr Bubnow (1916–1917 – zastępca szefa Sztabu Polowego Marynarki Wojennej głównodowodzącego Sił Zbrojnych Rosji). Po wojnie z Japonią, w której, parafrazując słowa cara Aleksandra III: *jedyni przyjaciele Rosji – jej armia i flota*, ponieśli druzgocącą klęskę, powszechne uznanie w Cesarstwie Rosyjskim zdobył pogląd, że konieczne jest przeprowadzenie gruntownych zmian w resorcie marynarki wojennej, nazywanym ironicznie „cuszimskim”. Plany reform, inspirowane przez oficerów Kółka Wojennomorskiego, zyskały poparcie cara Mikołaja II. Jedną z najważniejszych reform było utworzenie w 1906 r. Sztabu Generalnego Marynarki Wojennej – „mózgu floty” – odpowiedzialnego za opracowanie planów wojny na morzu, *Ordre de Bataille* floty, planów mobilizacyjnych, programów budownictwa okrętowego, wytycznych do prowadzenia manewrów związków operacyjnych oraz programów szkolenia w Mikołajewskiej Akademii Morskiej. Igor Kozyr trafnie zauważył, że zaangażowanie Bubnowa w działalność Kółka Wojennomorskiego sprawiło, że został on zauważony przez przełożonych i skierowany do pracy w Sztabie Generalnym (1906–1914). Jesienią 1908 r., jako obserwator z ramienia Sztabu Generalnego, wziął udział w manewrach Floty Czarnomorskiej, których celem było uzyskanie odpowiedzi na kilka pytań: czy możliwa jest całkowita blokada Bosforu przy wykorzystaniu aktualnie posiadanych sił; w jakim stopniu pojedyncze okręty tureckie, które przełamają blokadę, będą w stanie przeszkodzić w prowadzeniu operacji desantowych przez Flotę Czarnomorską; w jakim stopniu działaniom sił desantowych mogą przeszkodzić okręty podwodne przeciwnika. Podczas manewrów Bubnow obserwował pracę sztabu zespołu transportowców pod dowództwem kadm. Nolkena. W sporządzo-

nym raporcie (obecnie przechowywany w Rossijskim Gosudarstwiennom Archiwie Wojenno-Morskogo Flota w Sankt Petersburgu, fond 418) wskazuje na błędy i niedociągnięcia w działaniach zespołu okrętów, któremu planowano powierzyć jakże ważne zadanie przetransportowania korpusu desantowego wraz z niezbędnym zaopatrzeniem. Uwagi Bubnowa zostały uwzględnione w sprawozdaniu z manewrów, sporządzonym przez dowódcę Floty Czarnomorskiej kadm. Iwana Boströma w październiku 1908 r. W mojej ocenie, mogło to rzutować na dość sceptyczne stanowisko dowództwa Floty Czarnomorskiej wobec planów wielkiej operacji desantowej w Bosforze podczas I wojny światowej. Igor Kozyr trafnie zauważył, że działalność w Kółku Wojennomorskim, a następnie praca w Sztapie Generalnym zapoczątkowała współpracę i przyjaźń między Bubnowem a Aleksandrem Kołczakiem. W ocenie świadka epoki, Siergieja Timiriewa, miało to określone reperkusje podczas Wielkiej Wojny, gdy o nominacjach na ważne stanowiska dowódcze decydowały często zakulisowe rozgrywki w Kwaterze Głównej Naczelnego Wodza.

Timiriew w pamiętnikach stawia tezę, że kandydaturę Kołczaka na stanowisko dowódcy Floty Czarnomorskiej w 1916 r. wysunął Bubnow, pełniący wówczas funkcję szefa Wydziału II Sztabu Polowego Marynarki Wojennej (odpowiadał za operacje na Południowym Morskim Teatrze Działań Wojennych – Morze Czarne). Służba Bubnowa w Sztapie Generalnym MW przed wybuchem I wojny światowej była przeplatana czasowym kierowaniem młodego oficera do służby na okrętach szkolnych Korpusu Morskiego („Woin”, „Piotr Wielikij”). Podczas kampanii letnich w pięcioleciu poprzedzającym wybuch I wojny światowej powierzano mu kilkakrotnie stanowisko starszego oficera na pancerniku „Cesariewicz” oraz krążownikach „Rossija” i „Diana”.

Mimo licznych obowiązków w pracy dowódczo-sztabowej, w latach 1910–1911 Bubnow prowadził wykłady z taktyki na nowo otwartym Wydziale Nauk Wojennomorskich Mikołajewskiej Akademii Morskiej. Konspekty tych wykładów zachowały się w zbiorach Centralnej Biblioteki Marynarki Wojennej w Sankt Petersburgu.

W rozdziale trzecim – *W Carskiej Stawce* (W carskiej Stawce) – autor omówił przebieg służby Bubnowa w Kwaterze Głównej Naczelnego Wodza (Stawka) podczas I wojny światowej. W latach 1914–1916 w Stawce funkcjonował tylko jeden sztab polowy, *de facto* wojsk lądowych, w którym siły morskie Rosji reprezentował Zarząd Marynarki Wojennej. Bubnow, wyznaczony do służby w tym wydziale, odpowiadał za sporządzanie raportów z uwzględnieniem aktualnych informacji o przebiegu operacji morskich, rozmieszczeniu sił floty nieprzyjaciela oraz składowości i gotowości bojowej związków operacyjnych Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej podlegających bezpośrednio (Flota Czarnomorska) lub pośrednio (Flota Bałtycka) naczelnemu wodzowi.

Zarząd MW opracowywał i, po zatwierdzeniu, przekazywał rozkazy wykonawcze naczelnego wodza dla flot operujących na teatrach działań wojennych. Po reorganizacji Kwatery Głównej, której skutkiem było utworzenie 7 lutego 1916 r. Sztabu Polowego MW (*de facto* Dowództwa Marynarki Wojennej), funkcjonowały dwa teoretycznie równorzędne sztaby polowe: Wojsk Lądowych oraz Marynarki Wojennej.

Wyrazem uznania dla kompetencji Bubnowa było wyznaczenie go na stanowisko jednego z dwóch zastępców szefa Sztabu Polowego MW ds. operacyjnych oraz powierzenie mu szefostwa Wydziału II odpowiedzialnego za operacje na Czarnomorskim TDW.

Na początku listopada 1917 r., po likwidacji Sztabu Polowego MW, Bubnow został wyznaczony na stanowisko szefa Zarządu MW, reaktywowanego w Sztabie Polowym (Wojsk Lądowych) Naczelnego Wodza. Zarząd MW przetrwał niemal do ostatnich dni istnienia Kwatery Głównej. Rozwiązano go pod koniec listopada 1917 r., kilka tygodni po przewrocie bolszewickim. Bubnow, po zwolnieniu ze służby podległych mu oficerów sztabowych, wysłał archiwum pod opieką zaufanego kancelisty do Piotrogradu. Dokumenty Zarządu MW Sztabu Polowego Naczelnego Wodza z lat 1914–1916 i z 1917 r. oraz dokumenty Sztabu Polowego MW z lat 1916–1917 są obecnie przechowywane w zbiorach RGAWMF w Sankt Petersburgu (fond 716, Morskoj Sztab Wierchownoego Gławnokomandujuszczego, a także w innych zespołach archiwalnych, m.in. w fondzie 418, Morskoj Gienieralnij Sztab, i fondzie 1529, Istoriceskij Otdiel Gławnogo Morskogo Sztaba).

Igor Kozyr podkreśla duże zaangażowanie Bubnowa w prace Zarządu MW Sztabu Polowego Naczelnego Wodza w latach 1914–1916, a następnie Sztabu Polowego MW w latach 1916–1917. Jako przykład planowania w wymiarze strategicznym przytacza sporządzony przez Bubnowa plan wielkiej operacji desantowej, której celem miało być opanowanie Kanału Cesarza Wilhelma (od 1920 r. – Kanał Kiloński). Koncepcję tej śmiałej operacji morsko-lądowej Bubnow przedstawił w kilkustronicowym raporcie datowanym 3 października (n.st.) 1914 r., który trafił na biurko naczelnego wodza, wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza. Koncepcja Bubnowa nawiązywała częściowo do projektów brytyjskiej Admiralicji, która zarówno przed I wojną światową, jak i po jej wybuchu rozważała możliwość detaszowania okrętów na Bałtyk z zamiarem przeprowadzenia operacji desantowej na północne wybrzeża Niemiec. Po włączeniu się Wielkiej Brytanii do wojny Winston Churchill (w 1914 r. Pierwszy Lord Admiralicji) przeprowadził rozmowę sondażową z rosyjskim attaché wojskowym w Londynie, gen. Nikołajem Jermołowem, próbując uzyskać odpowiedź na pytanie, czy Stawka byłaby skłonna przeprowadzić operację desantową na Pomorzu, która umożliwiłaby oskrzydlenie fortyfikacji na linii Wisły, a nawet Odry i w efekcie podjęcie ofensywy na Berlin. W koncepcji Churchilla, operację miał przeprowadzić rosyjski korpus desantowy, natomiast Royal Navy dostarczałaby transportowców oraz związałyby siły Hochseeflotte na Morzu Północnym. Aby uniemożliwić flocie niemieckiej przetrzymanie sił na Bałtyk, Churchill proponował zablokowanie Kanału Cesarza Wilhelma poprzez bombardowania lotnicze oraz ataki minowe. Zwolennikiem „projektu pomorskiego” był także adm. John Fisher, cieszący się wielkim zaufaniem Admiralicji.

Projekty Brytyjczyków oraz wychodząca im naprzeciw koncepcja Bubnowa nie spotkały się jednakże z zainteresowaniem rosyjskiego Naczelnego Dowództwa. Niebagatelny wpływ na odrzucenie przez Stawkę śmiałej koncepcji Bubnowa miało to, że naczelną wodzą, wielki książę Mikołaj Mikołajewicz, był ignorantem w sprawach morskich. Podobnie jak większość carskiej generalicji z niedowierzaniem odnosił się do bojowych możliwości floty, traktując ją jako czynnik wspomagający działania wojsk lądowych operujących na fłancie nadmorskiej. Bubnow nadmienia w pamiętnikach, że po klęskach floty w wojnie z Japonią (1904–1905) w rosyjskich kołach wojskowych nasilił się lekceważący stosunek do marynarki wojennej.

W dalszej części rozdziału trzeciego autor pokazał zaangażowanie Bubnowa w przygotowanie i przeprowadzenie operacji desantowej w Bosforze. W pamiętnikach Bubnow podkreśla, że było to najważniejsze zadanie, jakie przyszło mu reali-

zować podczas pracy w Kwaterze Głównej Naczelnego Wodza. W jego ocenie, sukces operacji desantowej w cieśninach czarnomorskich i pojawienie się floty rosyjskiej lub brytyjskiej na redzie Sztambułu, ówczesnej stolicy Imperium Osmańskiego, doprowadziłby do kapitulacji Turcji. Wylimowanie Turcji z wojny przyniosłoby państwom Ententy ogromne korzyści militarne, gdyż setki tysięcy żołnierzy rosyjskiej Armii Kaukaskiej oraz brytyjskie dywizje broniące Egiptu mogłyby zostać zaangażowane na frontach europejskich. Otwarcie dogodnego szlaku komunikacyjnego przez cieśniny czarnomorskie ułatwiłoby mocarstwu zachodnim zaopatrywanie Rosji w amunicję, w wyniku czego tak oczekiwany przez Francję „rosyjski walec parowy” mógłby potoczyć się w kierunku Berlina.

Autor trafnie zauważył, że Bubnow doskonale rozumiał strategiczne znaczenie cieśnin dla Rosji, gdyż został wyznaczony przez Naczelne Dowództwo do opracowania noty przedstawiającej stanowisko Stawki w tej żywotnej dla Imperium Rosyjskiego kwestii. Elaborat autorstwa Bubnowa został wykorzystany przez ministra spraw zagranicznych, Siergieja Sazonowa, podczas negocjacji z Wielką Brytanią i Francją, które doprowadziły do zawarcia w marcu i kwietniu 1915 r. porozumienia w sprawie anektowania strefy cieśnin czarnomorskich przez Rosję, oczywiście po zwycięskim zakończeniu wojny.

Igor Kozyr po analizie dokumentów Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji oraz pamiętników świadków epoki konstatuje, iż koncepcja Bubnowa, zakładająca opanowanie Bosforu w wyniku operacji desantowej, mimo poparcia cara, napotkała na silny sprzeciw generalicji w Kwaterze Głównej Naczelnego Wodza. Generał Michaił Aleksiejew, w latach 1915–1917 szef Sztabu Połowego Naczelnego Wodza, uporczywie odrzucał koncepcję zakładającą wydzielenie 8–10 korpusów armijnych niezbędnych, jego zdaniem, do przeprowadzenia operacji desantowej w Bosforze, gdyż uważał, że o losach cieśnin czarnomorskich rozstrzygnie zwycięstwo nad Niemcami, czyli na froncie lądowym.

Autor omawianej książki słusznie zauważa, że przychylność okazywana Bubnowowi przez cara umacniała tego wybitnego stratega w przekonaniu, iż celowe jest ponawianie nacisków na rzecz przeprowadzenia operacji bosforskiej. W efekcie jednak Bubnow był traktowany z coraz większą niechęcią przez dominujące w Stawce koła wojskowe.

Trudności stwarzane przez Sztab Połowy Wojsk Lądowych, który uporczywie odmawiał wydzielenia korpusów armijnych do przeprowadzenia operacji bosforskiej, skłoniły Sztab Połowy MW do zainicjowania w 1916 r. wysiłków na rzecz sformowania w Sewastopolu morskiego korpusu desantowego. W jego skład miała wchodzić specjalna dywizja desantowa, której trzon, z rozkazu cara, mieli tworzyć oficerowie i szeregowi odznaczeni Krzyżem św. Georgija. W pamiętnikach Bubnowa znajduje się wzmianka, że w skład korpusu desantowego miała wejść ponadto tzw. Bałtycka Dywizja Morska, którą po sformowaniu zamierzano przetransportować z Bałtyku na wybrzeża czarnomorskie.

Termin operacji bosforskiej wyznaczono na wiosnę 1917 r. Plany zawładnięcia Bosforem i zrealizowania tym samym jednego z podstawowych celów wojennych Rosji straciły na aktualności po wybuchu rewolucji lutowej. Postępujące gwałtownie rozprężenie w rosyjskich siłach zbrojnych uniemożliwiło przeprowadzenie operacji, której powodzenie zależało w dużym stopniu od wyszkolenia i zdyscyplinowania żołnierzy korpusu desantowego oraz wspierających go związków taktycznych Floty Czarnomorskiej.

Osobnym problemem, na który zwrócił uwagę Igor Kozyr, była kwestia rywalizacji różnych grup interesów w Sztabie Polowym MW, co rzutowało na rozszady personalne w rosyjskiej admiralicji. Zdaniem autora, Bubnow zajmując ważne stanowiska w Stawce, miał dostęp do wielu cennych informacji oraz uczestniczył w podejmowaniu ważnych decyzji, w tym także personalnych, np. miał wpływ na obsadę stanowisk dowódców flot na akwenach operacyjnych w 1916 r. Za wzorową służbę Bubnow 10 sierpnia 1917 r. został awansowany na kontradmirała. Jego praca w Kwaterze Głównej dobiegła końca po przewrocie bolszewickim. 3 grudnia 1917 r. Stawka została opanowana przez żołnierzy w służbie bolszewickiej. Zdemoralizowani żołdacy zamordowali wielu oficerów, w tym naczelnego wodza, gen. Nikołaja Duchonina, który odmówił wykonania polecenia Rady Komisarzy Ludowych, nakazującego niezwłoczne przystąpienie do pertraktacji pokojowych z państwami centralnymi. Bubnow uniknął samosądu, gdyż zdołał opuścić Mohylew w cywilnym ubraniu i dołączyć do zachowującej wciąż dyscyplinę Astrachańskiej Brygady Kozackiej, której dowódcą był jego szwagier, Michaił Kokuszkin.

W rozdziale czwartym zatytułowanym *Na służbie u krasnych i białych* (W służbie czerwonych i białych) autor omówił losy Bubnowa w latach 1918–1920. Z jego ustaleń wynika, że w lutym 1918 r. Bubnow został wykładowcą na Wydziale Nauk Wojennomorskich Akademii Morskiej w Piotrogradzie, która decyzją rządu bolszewickiego zachowała autonomię w sprawach naukowo-dydaktycznych. W kwietniu tegoż roku obronił dysertację doktorską nt. „Komandujuszczij flotom w srażenii” (Rola dowódcy floty podczas bitwy). Rozprawa przygotowana w oparciu o wykłady, które prowadził w Mikołajewskiej Akademii Morskiej w latach 1910–1911, zyskała wysokie oceny członków komisji. Pracę dydaktyczną w Akademii Morskiej Bubnow zakończył po kilku miesiącach, gdyż 7 czerwca 1918 r. dekretem ludowego komisarza marynarki wojennej działalność Akademii została zawieszona na czas nieokreślony. Aresztowania i egzekucje oficerów przez CzeKa, które nasiliły się po zamachu na Lenina w sierpniu 1918 r., skłoniły Bubnowa do wyjazdu z Piotrogradu. Udał się do kontrolowanej przez siły antybolszewickie Odessy.

Pod koniec grudnia 1918 r. został włączony w skład rosyjskiej delegacji na konferencję pokojową w Paryżu w charakterze eksperta ds. morskich. W lipcu 1919 r. Bubnow dość nieoczekiwanie powrócił do kraju i dołączył do Sił Zbrojnych Południa Rosji dowodzonych przez gen. Antona Denikina. Igor Kozyr doszukuje się w tej ryzykownej decyzji motywów osobistych. Jego zdaniem, Bubnow pragnął odszukać swoich bliskich, z którymi utracił kontakt po wyjeździe z Kwatery Głównej w Mohylewie w listopadzie 1917 r. Mimo wysiłków autora, ten etap życia Bubnowa nie został rozpoznany w stopniu zadowalającym i wymaga, moim zdaniem, pogłębionych badań.

Z niepotwierdzonych informacji zawartych w pamiętnikach gen. Piotra Machrowa, szefa sztabu Sił Zbrojnych Południa Rosji, wynika, że w lipcu 1919 r. Bubnow został wyznaczony przez Denikina na stanowisko szefa sztabu Floty Czarnomorskiej. Funkcję tę sprawował do lutego 1920 r., kiedy to podał się do dymisji. Odejście ze służby Bubnowa zbiegło się w czasie z dymisją gen. Piotra Wrangla, dowódcy Armii Ochotniczej, oraz wiceadm. Dmitrija Nieniukowa, dowódcy Floty Czarnomorskiej. Z nowszych badań wynika, że był to efekt konfliktu między wymienionymi oficerami a gen. Denikinem, wynikającego z różnice poglądów odnośnie prowadzenia wojny z bolszewikami.

W rozdziale piątym – *Prorok w czużom otieczestwie* (Prorok w obcym kraju) – autor przedstawił losy Bubnowa na emigracji. Admirał wraz z rodziną opuścił Rosję 9 lutego 1920 r. na pokładzie kontrtorpedowca „Potiomkin”. Po krótkim pobycie w Stambule dotarł do Paryża.

Początki pobytu na obczyźnie były bolesnym doświadczeniem dla rodziny Bubnowów, która borykała się z poważnymi problemami finansowymi. Zdaniem Igora Kozyra, radykalną zmianę ich położenia materialnego spowodowało opublikowanie przez Bubnowa pracy *The Problem of Pacific in Twentieth Century* (Londyn 1922), której współautorem był gen. Nikołaj Gołowin. Książka została bardzo wysoko oceniona przez specjalistów. Recenzje ukazały się zarówno w prestiżowych periodykach naukowych, jak i prasie brytyjskiej oraz amerykańskiej. Sława, jaką zyskał Bubnow po opublikowaniu książki, zaowocowała ofertami pracy. Pierwsza nadeszła z Akademii Marynarki Wojennej w Annapolis (Stany Zjednoczone), której władze zaproponowały rosyjskiemu admirałowi etat profesora. Niemal równocześnie nadeszła oferta od Aleksandra I, władcy Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (od 1929 r. Jugosławia). Zaproponował on Bubnowowi pracę w tworzonej od podstaw Szkole Marynarki Wojennej w Dubrowniku. Zdaniem Kozyra, o przyjęciu przez Bubnowa oferty władcy Królestwa SHS zdecydowało kilka czynników. Po pierwsze, mógł szkolić kadry Królewskiej Marynarki Wojennej wspólnie z liczną grupą rosyjskich oficerów, którzy po wyemigrowaniu z ojczystego kraju znaleźli azyl w Królestwie SHS. Po drugie, więzy kulturowe i cywilizacyjne między narodem rosyjskim a narodami Jugosławii, które mogły w pewnym stopniu złagodzić tęsknotę Bubnowa i jego rodziny za ojczyzną. Po trzecie, życzliwość i osobista sympatia, którą okazywał mu król Aleksander I. W 1923 r. po przybyciu do Dubrownika Bubnow rozpoczął pracę na etacie wykładowcy strategii, taktyki, prawa morskiego oraz nauki o fortyfikacjach w nowo utworzonej Szkole Marynarki Wojennej. Jego doświadczenie dowódczo-sztabowe zdobyte podczas służby w Stawce oraz na okrętach Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej, poparte głęboką wiedzą teoretyczną oraz doświadczeniem w pracy dydaktycznej zdobytym w Mikołajewskiej Akademii Morskiej okazały się bezcenne w szkoleniu kadr marynarki wojennej Królestwa SHS.

W 1930 r. z inspiracji Bubnowa utworzono dwuletnią Wyższą Szkołę Marynarki Wojennej w Dubrowniku, wzorowaną na Wydziale Nauk Wojennomorskich Mikołajewskiej Akademii Morskiej. Jej słuchaczami byli starsi oficerowie Królewskiej Marynarki Wojennej Jugosławii. W nowo otwartej uczelni Bubnow został kierownikiem Katedry Historii Sztuki Wojennej i Strategii. Funkcję tę pełnił do kwietnia 1941 r., tj. do rozbitcia Jugosławii w wyniku najazdu państw „Osi”. Pracę dydaktyczno-organizacyjną Bubnow z powodzeniem łączył z pracą badawczą. W latach trzydziestych opublikował dwie monografie w języku serbsko-chorwackim: *Istoriya pomorske ratne veštine* (Historia sztuki wojennomorskiej, t. 1–3, Dubrownik 1930–1933) i *Strategija – vodenje voine na morju* (Strategia. Prowadzenie wojny na morzu, Zemuna 1937). Swoje ustalenia badawcze publikował w zagranicznych periodykach wojennomorskich. W 1935 r. na łamach paryskiego „Revue Maritime” ukazał się artykuł *Le problem du Bosphore*, w którym przeanalizował geopolityczne aspekty problemu cieśnin czarnomorskich w kontekście zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Kres jego pracy naukowo-dydaktycznej położył najazd państw „Osi” na Jugosławię w kwietniu 1941 r. Po utworzeniu tzw. Niezależnego Państwa

Chorwackiego, pod protektoratem Niemiec i Włoch, Bubnow został usunięty z katedry i zwolniony z pracy.

W latach 1941–1945, wraz z żoną i córką, kilkakrotnie zmieniał miejsce pobytu. Po opuszczeniu Dubrownika rodzina Bubnowów mieszkała w Biełowarze, następnie w Drawogradzie, by w 1945 r. osiąść w Kranje. Według ustaleń Igora Kozyra, w latach 1943–1945 Bubnow współpracował z jugosłowiańskim ruchem oporu, udzielając pomocy swoim byłym studentom walczącym w szeregach tzw. narodowowyzwoleńczej armii dowodzonej przez Josipa Broz Tito. W 1945 r. Bubnow uniknął śmiertelnego niebezpieczeństwa, gdyż jego ekstradycji domagały się władze Związku Sowieckiego, oskarżając go o udział w ruchu kontrrewolucyjnym podczas wojny domowej w Rosji. Komunistyczny reżim Jugosławii nie wyraził zgody na jego deportację (wraz z rodziną), motywując odmowę jego ogromnymi zasługami w utworzenie jugosłowiańskiej marynarki wojennej. Zdaniem autora omawianej książki, Bubnowa uratowało wsparcie udzielone mu przez jego wychowanków, aktualnie już w stopniach admirałskich, Ivana Kerna i Josipa Czerniego, którzy cieszyli się dużym uznaniem władz komunistycznej Jugosławii.

W rozdziale szóstym – *Skolnyj ucitelj (wmiesto poslestawija)* [Nauczyciel szkolny (zamiast posłowania)] – został omówiony ostatni etap życia Aleksandra Bubnowa. Po zakończeniu II wojny światowej wraz z żoną Jelizawietą zamieszkał w Kranje, gdzie zarabiał na życie nauczając języka rosyjskiego w miejscowym gimnazjum. Korzystając ze stosunkowo liberalnej polityki władz komunistycznych, Bubnow odnowił kontakty z rosyjskimi emigrantami w Stanach Zjednoczonych. Dzięki nim opublikował pamiętniki z okresu I wojny światowej zatytułowane *W carskoj Stawkie*. Książka ukazała się w 1955 r. w języku rosyjskim, nakładem nowojorskiego Wydawnictwa im. Czechowa. W latach pięćdziesiątych XX w. Bubnow opublikował również serię artykułów w periodyku „Morskije Zapiski”, wydawanym przez Towarzystwo Oficerów Rosyjskiej Cesarskiej Marynarki Wojennej w Ameryce.

Z ustaleń autora wynika, że w ostatnich latach życia pracował nad przekładem z języka serbsko-chorwackiego na język rosyjski swojej monumentalnej, trzytomowej monografii *Historia sztuki wojennomorskiej*. Tuż przed śmiercią zakończył pracę nad przekładem i wprowadzeniem uzupełnień do pierwszego tomu *Okres floty wiosłowej i parowej*. Aleksandr Bubnow zmarł 2 lutego 1963 r. Został pochowany na cmentarzu komunalnym w Kranje.

Pracę uzupełniają cztery załączniki. W pierwszym autor zestawiał 26 opublikowanych i niepublikowanych prac Bubnowa, wśród których znalazły się monografie, artykuły oraz konspekty wykładów. W drugim przedstawił przebieg jego służby w rosyjskiej marynarce wojennej do czerwca 1918 r. Załącznik trzeci zawiera listę oficerów służących na pancerniku „Oriol” podczas bitwy pod Cuszimą, natomiast załącznik czwarty, liczący 105 stron, dysertację doktorską Bubnowa.

Cennym uzupełnieniem pracy jest wkładka z 25 ilustracjami prezentującymi bohatera biografii w różnych okresach życia oraz przedmioty związane z jego służbą w carskiej marynarce wojennej.

Podstawę źródłową pracy stanowią dokumenty zdeponowane w Rosyjskim Państwowym Archiwum Marynarki Wojennej oraz zbiorach Centralnej Biblioteki Marynarki Wojennej w Sankt Petersburgu, a także materiały biograficzne ze zbiorów Muzeum Marynarki Wojennej w Piranie. Autor posiłkował się ponadto literaturą pamiętnikarską i wspomnieniową oficerów służących podczas I wojny światowej

w siłach zbrojnych Rosji, z których wielu znało osobiście Bubnowa. Stworzyło to oczywiście dodatkowe możliwości faktograficzne i interpretacyjne.

Dość istotnym mankamentem omawianej książki jest brak indeksu osobowego oraz wykazu wykorzystanych źródeł i literatury. Choć autor opatrzył pracę przypisaniami, to uważam, że bibliografia ułatwiłaby czytelnikowi korzystanie z interesującej go literatury.

Reasumując, pionierska praca Igora Kozyra posiada wysoką wartość poznawczą i stanowi istotny wkład w rozwój badań nad życiem i działalnością człowieka, który odegrał znaczącą rolę w dziejach rosyjskiej oraz jugosłowiańskiej marynarki wojennej. Zasługuje na to, aby polecić ją zarówno historykom, jak i marynistom zainteresowanym dziejami korpusu oficerskiego rosyjskiej marynarki wojennej.

Marek Herma

ŁÓDZKA 4 GRUPA ARTYLERII W LATACH 1929–1939

Artur Kuprianis, *Łódzka 4 Grupa Artylerii w latach 1929–1939*, Łódź 2010.

W 2010 r. na rynek księgarski trafiła książka Artura Kuprianisa *Łódzka 4 Grupa Artylerii w latach 1929–1939* wydana przez łódzkie wydawnictwo „Ibidem”. Jest to pionierska praca poświęcona jednej z jedenastu funkcjonujących w armii II Rzeczypospolitej Polskiej grup artylerii. Autor – Artur Kuprianis – jest autorem m.in. biografii gen. bryg. Czesława Młota-Fijałkowskiego¹.

Artur Kuprianis wykorzystał przede wszystkim materiały archiwalne przechowywane w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie. Szczególnie pożyteczne okazały się rozkazy 4 Grupy Artylerii, oddziałów wchodzących w jej skład oraz Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV Łódź. Autor odwołuje się także do akt wytworzonych przez Biuro Inspekcji Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych oraz Departament Artylerii Ministerstwa Spraw Wojskowych. W celu przedstawienia sylwetek artylerzystów sięgnął do ich akt personalnych. Ponadto autor zapoznał się z obszerną literaturą przedmiotu, którą wykazał w zamieszczonej bibliografii.

Omawiana praca liczy prawie 600 stron i składa się z ośmiu rozdziałów napisanych przystępnym, poprawnym językiem. Percepcję tekstu ułatwiają zamieszczone tabele (54), a cennym jego uzupełnieniem są załączniki (10). Autor przedstawił

¹ A. Kuprianis, *Generał brygady Czesław Młot-Fijałkowski (1892–1944)*, Warszawa 2004; *idem*, *Kaniowski 10 pułk artylerii lekkiej w Łodzi 1919–1939. Geneza, organizacja i jej zmiany, dyslokacja*, „Rocznik Łódzki” 2007, t. 54, s. 89–103.